

Ірина Шульган

асистент кафедри теорії, історії та філософії права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”
irashulhan@gmail.com

ПРОКУРОР ВИШИНСЬКИЙ НА ЗАХИСТІ СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

<http://doi.org/10.23939/law2020.26.027>

© Шульган І., 2020

Проаналізовано теоретичну та судово-правоохоронну діяльність прокурора Радянського Союзу **А. Я. Вишинського**, спрямовану на зміцнення й захист сталінського тоталітарного режиму. У своїх теоретичних працях Вишинський виступає з нищівною критикою всієї політико-правової системи капіталістичних країн, прославляючи геніального вождя Сталіна. Активно долучається до організації і підготовки багатьох протиправних акцій сталінського режиму, організації цілком сфальсифікованих матеріалів на судових процесах.

Ключові слова: тоталітарний режим; право; закон; законність; суд; вороги народу; справедливість.

Постановка проблеми. А. Вишинський (1883 – 1954 рр.) увійшов у політичну історію колишнього СРСР та “прославився” як вірний і активний захисник сталінського тоталітарного режиму і культу Сталіна. А. Вишинський отримав фундаментальну юридичну освіту, був високоінтелектуальним, рішучим, владним, жорстоким, далекоглядним, надзвичайно чутливим до політичної реальності. А. Вишинський як кар’єрист, був цілком позбавлений всіляких моральних і християнських чеснот, що ідеально підходило для ролі виконавця таємних планів вождя.

Запопадливих виконавців, які орудували за міцно зачиненими дверима у підвалах, камерах та кабінетах НКВС, вистачало з надлишком. Але мало хто міг так успішно вправлятися у красномовності перед очима всього людства, доводячи до публіки таємні задуми “батька народів”, беручи на себе осуд і хвалу, не соромлячись, а пишаючись своєю “роллю ката” [1, с. 3, 4].

Сталіну був потрібен не тільки виконавець, який сліпо впроваджував його волю (таких було багато), а талановитий езекутор, який володів би тонкощами правої науки та міг прекрасно зіграти свою роль. Вождь високо оцінював інтелектуальну підготовку А. Вишинського, але вважав його негідником, оскільки добре знав причини його страху. Це він – колишній меншовик, підписав ордер на арешт Леніна. “Він до цього часу, – говорив Сталін, – труситься від страху, готовий виконати будь-яке завдання, через страх” [2, с. 92]. “Вишинський, – пише Е. Радзинський, – служив Господарю по-рабському, як пес” [3, с. 505].

Аналіз дослідження проблеми. Окремі аспекти діяльності Вишинського в період великого терору аналізували І. Анісімов, А. Ваксберг, В. Нерсесянц, С. Мельгунов, Е. Радзинський, А. Рібаков, В. Торсінов, І. Упоров та інші. Однак сьогодні недостатньо досліджень, за допомогою яких можна краще розкрити роль сталінського оточення, а також вірних режиму державно-політичних соратників у формуванні сталінської тоталітарної системи.

Метою статті є аналіз діяльності А. Вишинського як активного захисника сталінського тоталітарного режиму.

Виклад основного матеріалу. Свою теоретичну і практичну діяльність майбутній прокурор і академік А. Я. Вишинський як юрист розпочав 1924 року. Він добре орієнтувався у політичній ситуації в колишньому СРСР, був давно знайомий зі Сталіним і зрозумів, що для досягнення своєї мети необхідно активно підтримувати сталінську політичну програму.

З цього періоду і до кінця життя А. Вишинський вірно служив вождю, виконуючи всі його ідеї і програми, а над усе – “таємні” наміри й бажання, формуючи культ особи Сталіна, зміцнюючи функціонування протиправного, антинародного, антигуманного тоталітарного режиму.

У своїх перших наукових публікаціях А. Вишинський прагне звернути на себе увагу і зарекомендувати себе повністю відданим ідеалам більшовицької партії на чолі зі Сталіним. Як зазначає В. Торсінов, його назвали “керманичем великого терору”, “конструктором ворогів народу”, “караючою рукою вождя”, “червоним інквізитором” та іншими схожими епітетами [4, с. 87].

А. Вишинський у всіх своїх теоретичних працях і виступах з усією пролетарською ненавистю піддає гострій критиці судову і правоохоронну систему капіталістичних країн. “Буржуазний кримінальний закон, – заявляє А. Вишинський, – має яскраво виражений класовий характер. Не дивно, що право яке створюється винятково правлячими класами, захищає виключно інтереси цих класів” [5, с. 15].

“Буржуазне кримінальне право – це зняряддя буржуазного гніту. Тут чітко видно, кому служить буржуазна Феміда, яка зображується із пов’язкою на очах, а це аж ніяк не виключає того, що їй вдається добре бачити і крізь пов’язку, особливо коли ця пов’язка зроблена з такого прозорого і легкого матеріалу, як буржуазні принципи” [5, с. 18]. Отже, буржуазне право в сучасному значенні, – робить висновок А. Вишинський, – це придушення, примус, насильство [5, с. 31].

А. Вишинський активно долучається до науково-теоретичних розробок з метою не тільки критики буржуазного права, але й активного захисту “соціалістичного права” і “соціалістичної законності”. На відміну від капіталістичних країн, зауважує академік, “кримінальне право в СРСР служить одночасно і щитом, який захищає пролетарську революцію, і мечем, який вражає ворогів революції” [5, с. 29].

Сталінський тоталітарний режим міцно утримувався на насильстві, жорстокості, ігноруванні елементарних прав людини, її гідності та свобод. Сам вождь любив нагадувати, що “диктатура пролетаріату обов’язково включає в себе поняття насильства” [6, с. 125]. Добре зрозуміло, що без насильства, страху, жорстокості сталінський тоталітарний режим існувати не міг. Важливим чинником, що зміцнював функціонування режиму, була ідеологія – лицемірна, брехлива, яка отруювала свідомість радянських людей.

А. Вишинський цитує слова Сталіна, що при капіталізмі закон прирікає трудящих на безробіття і зубожіння, на розорення і голодну смерть. Товариш Сталін, – говорить Вишинський, – “блискуче розкрив у цих словах всю філософію буржуазного права і буржуазної законності, що є гострою зброєю в руках купки гнобителів проти мільйонних мас поневолених. Буржуазні закони народжуються в потоках крові трудящого народу. Суд і закон, – робить висновок прокурор, – в

буржуазному суспільстві страшні засоби придушення і гноблення народу, які діють безжально і нещадно” [5, с.19].

Ми навели цей приклад, щоб показати лицемірство цього сталінського єзуїта, оскільки у своїх теоретичних роботах А. Вишинський постійно акцентує увагу на тому, що радянська правоохоронна система, як найдемократичніша у світі, стоїть на сторожі суворого дотримання законності прав і свободи громадян.

Для обґрунтування своєї злочинної діяльності Сталіну необхідно було спиратися на авторитет так званого пролетарського права й пролетарської доцільності. А. Вишинський добре зрозумів таємні бажання тирана. Став вченим академіком (без захисту дисертації). Він формулює у своїй *“Теорії судових доказів”* кредо: “Визнання вини обвинуваченим – цариця доказів”.

А. Вишинський підкреслює, що “зінання обвинуваченого у вчиненні державних злочинів неминуче набуває характеру і значення основних, важливих, та вирішальних доказів”; що принцип “змагальності сторін як принцип рівності в процесі обвинувачення і захисту, – це буржуазна спадщина; що стара формула “нехай загине світ, але здійсниться правосуддя – це юридична схоластика; й інша латинська формула – “закон суворий, але це закон”, яка вимагає неухильного і загального його дотримання”, “не дає місця для гнучкості при застосування закону” [7, с. 180].

Що ж вкладає Вишинський в поняття “гнучкість”? Це обійти та й взагалі ігнорувати закон, якщо це необхідно для досягнення цілі, наприклад, у боротьбі з “ворогами народу”.

На горезвісному лютнево-березневому пленумі ЦКВКП(б) 1937 року, де фактично офіційно була проголошена сталінська програма “великого терору”, А. Вишинський заявляє, що “в рядах прокуратури є троцькісти, зрадники, у великій кількості. І ця троцькістська агентура сиділа в нашому апараті... Я зобов’язуюсь, – заявляє прокурор, – рішуче очистити наші ряди від підлих людей, від зрадників. Я впевнений, що ЦК допоможе нам в цьому” [8].

А. Вишинський добре знав, що практикували слідчі НКВС (катування, знущання, шантаж, погрози). Як прокурор, котрий повинен був здійснювати нагляд за дотриманням законності, навпаки приховував ці порушення прав і свобод людини. За свідченнями жертв і очевидців, сам особисто вимагав необхідні докази, погрожуючи неминучим розстрілом, знищенням сім’ї, передачею в руки ще більш озвірілих садистів. Так він здійснював прокурорський нагляд за слідством.

Виступаючи на пленумі, А. Вишинський говорив: “стикаючись з роботою НКВС протягом ряду років спочатку як заступник прокурора Союзу, а потім як прокурор Союзу РСР, і як працівник, не лише обвинувач, а й людина, якій довелося головувати в судах у таких справах, як “Шахтинська справа”, “справа промпартії”, “справа електропошкоджувачів (метро-Виккерс)”, я повинен сказати, що в основі всіх цих процесів лежав завжди цілком об’єктивний матеріал, переконливий і добросовісний”. [8].

Спираючись на численні джерела, доведено, що А. Вишинський проявляв ініціативу і велику старанність при розслідуванні. На нарадах був надзвичайно суворим до слідчих: він закликав домагатися прямих показань від арештованих щодо вчинення інкримінованого їм злочину. При аналізі показань вимагав гостріших політичних висновків, а по суті фальсифікацій справ.

Слід особливо відзначити лиховісну роль прокурора в так званих сфабрикованих справах – “Справа троцькістсько-зінов’ївського терористичного центру”, “Справа паралельного антирадянського троцькістського центру”, “Справа антирадянського, “правотроцькістського блоку”. На цих процесах він принижував, знущався, втоптував у бруд колишніх відомих партійних і державних діячів СРСР, отримуючи від цього велику насолоду.

Цікаво зазначити, що під час слідства і суду, де опинився як обвинувачений і сам колишній “залізний” нарком і “улюбленець” товариша Сталіна – М. Єзов, з яким, як відомо, пліч-о-пліч трудився прокурор Вишинський над “геніальними” вказівками вождя, заявив і звинуватив Вишинського: “Прокуратура СРСР не могла не помічати беззаконня і фальсифікації. Поведінку

прокурора СРСР Вишинського, я пояснюю тією ж боязкістю конфлікту з НКВС, щоб не показати себе менш “революційним” під час проведення репресій” [9, с. 126].

Яскравим прикладом захисту тоталітарного режиму є доповідь А. Вишинського в липні 1938 року на нараді в Москві, куди з’їхалось близько 600 викладачів юридичних факультетів і закладів освіти, співпрацівників науково-дослідних установ, практичних працівників органів суду і прокуратури. Головними проблемами, які учасники обговорювали, були поглиблене вивчення праць товариша Сталіна “як непереможної наукової й ідейної зброї для вирішення всіх питань науки про державу і право” [10, с. 120].

А. Вишинський перед присутніми на нараді ставив завдання, спрямовані на мобілізацію всього слідчо-прокурорського корпусу щодо викриття і знищення ворогів народу. Прокурор у притаманній йому манері погроз вимагав зосередитись на викритті і викорінюванні антимарксистських викривлень і фальсифікації ленінського-сталінського вчення про державу і право. Акцентував увагу на тому, що буржуазні теоретики разом з агентами фашистських розвідок, що опинилися в науково-дослідних установах, проводили роботу, спрямовану на ліквідацію СРСР. Отже, робився логічний підсумок про необхідність зосередити свою наукову діяльність на боротьбі з фальсифікацією марксистського-ленінського вчення про державу і право, якими засмічували юридичну літературу вороги народу й агенти фашистських розвідок. На цій нараді сталінський філософ П. Юдин, повчаючи юристів, нагадував їм, що “право – це форма і застосування насильства” [10, с. 126].

Ця програма вождя на практиці реалізовувалась на всіх так званих процесах проти ворогів народу. Свій останній процес прокурор А. Вишинський завершив у березні 1938 року, де на лаві підсудних опинилися колишні відомі партійні і державні діячі – члени Політбюро М. І. Бухарін, О. І. Риков, Г. Г. Крестинський та інші відомі діячі, яких Сталін вирішив знищити. Це був повністю сфабрикований процес, де фактично була відсутня доказова база. На цьому політичному спектаклі Вишинський в притаманній йому манері заявляє: “нікчемна купка авантюристів намагалась своїми брудними ногами витоптувати найкращі запавні квіти у нашому соціалістичному саду” [11].

Прокурор наперед знає, що в своїх “захисних промовах і останніх словах підсудні будуть брехати, як брехали досі, як брешуть і зараз. Брехуни, блазні, нікчемні пігмеї, моськи і шавки, що гавкають на слона, ось що являє собою ця компанія” [11].

Вишинський на цьому процесі робить особливий акцент на тому, що вони підняли зброю проти “найкращого і найулюбленішого, що є у нас, проти улюблених вождів нашої партії і нашої вітчизни проти Сталіна, Кагановича, Ворошилова, Орджонікідзе, Жданова та інших”. Він з пафосом підводить підсумок в обвинувальній промові: “Надто сильні факти, надто багато даних ... це найгірший з усіх злочинів” [11].

На усіх політичних процесах прокурор Вишинський вимагав від найсправедливішого, найдемократичнішого радянського суду вищої міри покарання підсудним. “Народ наш і чесні люди всього світу, – заявляв Вишинський, – чекають нашого справедливого вироку. Вся наша країна від малого до старого, чекають і вимагають одного: зрадників і шпигунів, які продали ворогу нашу батьківщину, розстріляти, як поганих собак” [11].

Оцінюючи ту чи іншу відому особистість, окрім професійних якостей, слід акцентувати увагу на її морально-людських чеснотах та внеску в національну культуру. Про це дуже влучно сказав видатний український філософ Г. Сковорода: “Буває, що один і той же життєвий стан одного прикрашає, а іншого проклинає; одного воєнний сан прославляє, а іншого соромить; одного царський вінець прикрашає благословенням, славою, безсмертям, а іншого скидає у суцільну пільму з прокляттям імені його; ... одному суддівство дало ім’я благодатного, а іншому – розбійника; одному посада начальника на похвалу і честь, а іншому – на хулу й ганьбу” [12, с. 25].

Замислюючись над життям і діяльністю А. Я. Вишинського, слід сказати, що свій талант він продав дияволу за тридцять срібняків, йому він служив вірою і правдою, і тому був скинутий у пільму з прокляттям імені його.

Висновки. Серед історичних подій ХХ ст. важливе місце займає встановлення тоталітарного режиму в колишньому СРСР, що пов'язано з теоретичною і політико-державницькою діяльністю Сталіна. Цей режим по суті був неправовим, антинародним, антигуманним. Безжална машина сталінського режиму знищила мільйони ні в чому не винних радянських людей. Сталін і його поплічники в 1932–1933 рр. свідомо спланували голод в Україні. Це був зухвалий і відкритий геноцид проти всього українського народу. Серед жахливих і трагічних подій сталінського тоталітаризму був “великий терор” 1937–1938 рр., спланований і організований Сталіним.

Серед активних захисників сталінського тоталітарного режиму провідну роль відіграв А. Я. Вишинський – головний прокурор Радянського Союзу. Він був теоретиком та виконавцем волі і планів диктатора щодо знищення “ворогів народу”. Сталінський політико-правовий режим міг існувати за умови всебічної підтримки і ретельного виконання ідей, програм і переконань його творця – Сталіна. Починаючи з 1924 р., А. Вишинський демонструє свою відданість ідеям марксизму-ленінізму, виступає борцем за побудову соціалізму в СРСР та “соціалістичної законності”. Всю свою енергію та інтелект А. Вишинський спрямовує на боротьбу з буржуазною ідеологією і буржуазним правом, захист ідей радянського права та боротьбу з ворогами народу. Багато сил і натхнення А. Вишинський вкладає в зміцнення сталінського тоталітарного режиму й прославлення геніальної діяльності товариша Сталіна.

Кар’єрист, позбавлений будь-яких моральних принципів, постійно жив у страху за своє життя і був під “ковпаком” у Сталіна. Вірний слуга диктатора своїми злочинними, протиправними діями постійно демонстрував не тільки особисту відданість “батьку народів”, але й уміння вловити думки і прагнення вождя в його політичній тактиці і стратегії.

А. Вишинський віртуозно умів теоретично “обґрунтовувати” “справедливість” і “законність” того чи іншого правового акту на догоду так званій пролетарській, революційній доцільності. А щодо моралі, то А. Вишинський дотримувався загальноприйнятих вимог “Морального кодексу будівника комунізму” про те, що мораллю є все, що служить ідеям та політиці ВКП(б), боротьбі з її ворогами, успішному проведенню індустріалізації та колективізації [13]. Таким чином утверджувався цілком аморальний принцип: “добре те, що вигідно партії”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Инквизитор. Сталинский прокурор Вышинский / Сост., общ. ред. О. Е. Кутафина. М.: Республика. 1992. 388 с. 2. Ваксберг А. Опасная зона: Повести, рассказы. М.: Московский рабочий. 1988. 368 с. 3. Радзинский Э. Сталин. М.: Вагриус, 2007. 750 с. 4. Торсинов В. А. Андрей Януарьевич Вышинский (1883–1954гг.): государственный деятель и правовед. *Законодательство*. 2017. № 8.4.1. С. 87 - 94. 5. Вышинский А. Суд и карательная политика советской власти. Л.: Прибой. 1925. 84 с. 6. Сталин И. Вопросы ленинизма. 11-е изд. М.: Госполитиздат. 1945. 611 с. 7. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве / акад. А. Я. Вышинский. М.: Юрид. Изд-во НКЮ СССР. 1941. 219 с. 8. Материалы февральско-мартовского пленума ЦК ВКП(б) 1937 года. URL: <http://istmat.info/node/30241>. 9. Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ-ХХ ст.: історичні нариси / відп. ред. В. А. Смолій. Авт. кол.: Д. В. Архієрейський, О. Г. Бажан, Т. Б. Бикова та ін. К.: Наукова думка. 2002. 949 с. 10. Мамут Л. С. Совещание правоведов: год 1938. *Государство и право*. 1989. № 4. С. 125 - 133. 11. Вышинский А. Судебные речи. Дело троцкистско-зиновьевского террористического центра. URL: <http://istmat.info/node/31280>. 12. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / пер. М. Кашуба; пер. поезії В. Войтович. Львів: Світ. 1995. 528 с. 13. Кульчицький С. Як виник і куди подівся “Моральний кодекс будівника комунізму”. *Тиждень-ua*. URL: <https://tyzhden.ua/History/238597>.

REFERENCES

1. Inkvizitor [Inquisitor] StalinskiyprokurorVyshynskiy / Sost., obshch. red. O. Ye. Kutafina. M.: Respublika. 1992. 388 p. 2. VaksbergA. Opasnayazona [Danger zone]: Povesti, rasskazy. M.: Moskovskiyrabochiy. 1988. 368 p. 3. Radzinskiy E. Stalin [Stalin]. M.: Vagrius. 2007. 750p. 4. TorsinovV. A. AndreyYanuar'yevichVyshynskiy [Andrei Yanuarevich Vyshinsky (1883–1954)] (1883 - 1954 гг.): gosudarstvennyydeyatel' Ipravoved. *Zakonodatel'stvo*. 2017. № 8.4.1. P. 87 - 94. 5. Vyshynskiy A. Sud I karatel'naya politika sovetskoy vlasti [Court and punitive policy of the Soviet government]. L.: Priboy. 1925. 84 p. 6. Stalin I. Voprosy leninizma.[Questions of Leninism.] 11-e izd. M.:

1947Gospolitizdat. 1945. 611 p. **7.** Vyshynskiy A. Ya. Teoriya sudebnykh dokazatel'stv v sovetskom prave [Theory of forensic evidence in Soviet law] / akad. A. Ya. Vyshynskiy. M.: Yurid. Izd-vo NKYu SSSR. 1941. 219 p. **8.** Materialy fevral'sko-martovskogo plenuma TSK VKP(b) 1937 goda [Materials fevral'sko-martovskoho Plenum of the CPSU (B) 1937 year.]. URL: <http://istmat.info/node/30241>. **9.** Politychnyi teror i teroryzm v Ukraini XIX-XX st.: istorychni narysy [Political terror and terrorism in Ukraine in the XIX-XX centuries.: historical essays]/ Vidp. red. V. A. Smoliiy. Avt. Kol.: D. V. Arkhiereys'kyi, O. G. Bazhan, T. B. Bykova ta in. K.: Naukova dumka. 2002. 949 p. **10.** Mamut L. S. Soveshchaniye pravovedov: god 1938 [Meeting of jurists: the year 1938.]. *Gosudarstvo i pravo*. 1989. № 4. P. 125 - 133. **11.** Vyshynskiy A. Sudebnyye rechi [Court speeches.]. Delo trotskistsko-zinov'yevskogo terroristicheskogo tsentra. URL: <http://istmat.info/node/31280>. **12.** Skovoroda G. Piznay v sobi lyudynu [Get to know a person]/ per. M. Kashuba; per. poezii V/ Voytovych. Lviv: Svit. 1995. 528 p. **13.** Kul'chytskyi S. Yak vynyk i kudy podivysya "Moral'nyi kodeks budivnyka komunizmu"[How did Kulchytsky C. and Where is the "Moral Code of the Builder of Communism." Week-ua]. *Tyzhden'-ua*. URL: <https://tyzhden.ua/History/238597>.

Дата надходження: 10.04.2020 р.

Iryna Shulhan

Lviv Polytechnic National University

Institute of Law, Psychology and Innovative Education

Assistant of the Department of Theory, History and Philosophy of Law

PROSECUTOR VYSHYNSKYI IN DEFENSE OF STALIN'S TOTALITARIAN REGIME

The article analyzes the theoretical and judicial-law enforcement activities of the Prosecutor of the Soviet Union A. Vyshynskiy, aimed at strengthening and protecting the Stalin's totalitarian regime. In his theoretical works, Vyshynskiy criticizes the political and legal system of the capitalist countries, glorifying the genius leader Stalin. He takes an active part in the organization and preparation of many illegal actions of the Stalin's regime, the organization of completely falsified materials in trials.

Key words: totalitarian regime; right; law; legality; court; the enemy of humanity; justice.